

Instytut Filologii Polskiej WSP
Olsztyn

ANNA POSPISZYL

*Rzeczownik pies jako podstawa derywacyjna
oraz człon kompositów i frazeologizmów
w gwarze cieszyńskiej*

Le nom *pies* [*chien*] comme base de dérivation
et élément des expressions composées et des expressions phraséologiques
dans le patois de la région de Cieszyn

Rzeczownik *pies* ma bogato rozbudowane gniazdo derywacyjne, występuje jako człon zestawień i zrostów słowotwórczych, jest także komponentem wielu frazeologizmów porównawczych oraz przysłów, sentencji i porzekadeł, które świadczą o co najmniej dwuznacznym stosunku do „najlepszego przyjaciela człowieka”. W różnych kulturach eksponuje się bądź dodatnie cechy tego najwcześniej udomowionego zwierzęcia, jak wierność, przyjaźń, odwagę, czujność, spryt, stanie na straży, bądź cechy negatywne: chciwość, zawiść, okrucieństwo, padlinożerstwo, pochlebstwo, serwilizm, płaszczenie się¹. W tradycji islamskiej pies ma 52 cechy: 26 świętych i 26 szatańskich². Według W. Kopalińskiego *Biblia* przedstawia psy jako zwierzęta „pogardzane i znienawidzone (choć pożyteczne jako owczarki)”, symbolizujące ludzi bezbożnych, krwiożerczych, nieobyczajnych, a określenia *pies* używa się tam jako wyzwiska³, dlatego zapewne w kulturze europejskiej rzeczownik *pies* i jego słowotwórcze derywaty mają najczęściej negatywne konotacje, a uży-

¹ Pisze na ten temat szeroko W. Kopaliński w *Słowniku symboli*, Warszawa 1990, s. 317–320.

² *Ibid.*, s. 318.

³ *Ibid.*, s. 319.

te w funkcji określeń atrybutywnych są synonimami przymiotników 'zły, lichy, kiepski, do niczego'. Wiele stałych połączeń z tym rzeczownikiem ma charakter europeizmów frazeologicznych⁴, por. pol. *coś psa warte, zda się psu na budę*, czes. *pod psa* 'bardzo brzydki', śl. *dnes je venku, ani psa by newyhnal* 'bardzo brzydka pogoda', niem. *Hundewetter* 'pogoda pod psem', ang. *to go to the dog*, niem. *auf den Hund kommen* 'zejść na psy', ang. *dog latin* 'łacina kuchenna'. Negatywny obraz językowy psa nie wiąże się więc ze znaczeniem etymologicznym wyrazu ani w językach kontynuujących pień indoeuropejski⁵, ani w językach z rdzeniem ogólnosłowiańskim⁶, lecz ma swe uzasadnienie kulturowe.

Tutaj zajmę się 1. formacjami związanymi bezpośrednio lub pośrednio z rzeczownikiem *pies* od strony ich budowy słotwórczej, znaczenia i funkcjonowania stylistycznego, 2. charakterystyką frazeologizmów ze względu na ich semantykę. Punktem wyjścia jest materiał leksykalny pochodzący ze słownika gwary cieszyńskiej (SC)⁷, pracy J. Ondrusza zawierającej zbiór przysłów i sentencji ludowych (Ond)⁸, częściowo z własnej eksploracji (m.w.). Materiał porównawczy pochodzi ze współczesnych i historycznych słowników polszczyzny ogólnej, ze słowników innojęzycznych oraz z leksykonów i monografii gwarowych, a także ze *Słownika frazeologicznego języka polskiego* S. Skorupki.

W leksyce cieszyńskiej, podobnie jak w ogólnopolskiej i w innych gwarach, rzeczownik *pies* może wystąpić w swym znaczeniu podstawowym (1) 'pies domowy, *Canis familiaris*', a także w znaczeniu wtórnym, metaforycznym (2) jako wyzwisko lub określenie człowieka złego, okrutnego; w kon-

⁴ Pisze o nich dokładniej M. Basaj, wskazując m.in. na porównanie *jak pies z kotem*, zob.: *Z problematyki europeizmów frazeologicznych*, PFPS II, s. 73–82, szczególnie s. 80.

⁵ Niem. *Hund*, grec. *kýōn*, fr. *chien*, lit. *šuo* wiąże J. Pokorny z kolorem sierści i rdzeniem **keu-* 'jasny, świecący', rozszerzonym morfemem *-no-*, zob. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, II Bern und München 1959–60, s. 632–3.

⁶ Ogólnosłowiańska nazwa **psъ* nie ma jednoznacznych wyjaśnień etymologicznych, M. Vasmer wskazuje na związek z długością sierści oraz kolorem sierści lub skóry i zestawia ze stind. *pičāngas* 'rudy, brązowy', scs. **pōstrъ* 'pstry, pstrokaty', alternatywnie wskazuje na związek z łac. *pecus*, *-oris* 'bydło', z którego rozwinęło się znaczenie nazwy psa jako strażnika bydła, zob. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg 1955, s. 346–7. Inne etymologie, jak związek z czasownikiem **pisatъ* 'oddawać mocz' uważa za mało prawdopodobne lub całkiem odrzuca, jak łączenie tej nazwy z dźwiękonaśladowczym *ps*, *ps!* o funkcji wabiącej zwierzęta, którą to etymologię akceptuje natomiast V. Machek.

⁷ *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego*, pod redakcją J. Wronicz, Wisła, Ustroń 1955.

⁸ J. Ondrusz, *Przysłowia i przymówiska ludowe ze Śląska Cieszyńskiego*, Wrocław 1960. W tekście zachowują pisownię źródła i podają kolejny numer przysłowia w książce.

kretnych użyciach jego ekspresja wzmocniana jest wtedy przymiotnikiem znaczeniowo pustym: *ty psie jeden* (m.w.) lub nacechowanym negatywnie: *ty psie wściekły* (m.w.) czy szerszym kontekstem: *idziesz do budy, ty psie chudy* Ond 2383; nie znane są tu wyrażenia typu *pies na kobiety*, występujące w polszczyźnie ogólnej. Znaczenie dalsze (3) można przypisać nie nacechowanym emocjonalnie nazwom zjawisk i przedmiotów, zwłaszcza prostych urządzeń technicznych, często występuje tu wtedy form pl.t., jak *psy* 'rodzaj ozdoby architektonicznej i część konstrukcji łuków w odrzwiach drzwi wejściowych do chaty' SC 244. W różnych innych regionach Polski jest to nazwa sań roboczych, a na północy również określenie kłębiastych chmur zwiastujących deszcz.

W zakresie derywatów modyfikacyjnych różnice w stosunku do polszczyzny ogólnej są niewielkie: w formacjach deminutywnych znajdujemy sufix *-ek*, a często też złożony przyrostek *-czek*; znaczenie małej wartości, kiepskości skojarzonej z małością desygnatu zawiera derywat *psiacko* (SC 243), nawiązujący do analogicznych formacji odzwierzęcych, jak *gyjsiacko*, *owczacko*, *krowiacko* czy osobowych (*chłapczacko* 'wyrostek') lub nazw przedmiotów (*chatupczacko*). Jest to typ słowotwórczy nie znany polszczyźnie ogólnej ani gwarom innych regionów, występujący jedynie w południowej części gwar laskich oraz na terenie dialektów wschodniomorawskich, skąd rozprzestrzenił się na przyległy obszar gwar słowackich i polskich (dialekt jabłonkowski i zaolziański)⁹. Formalnym deminutivum jest także derywat *psik* (m.w.), por. *stosik*, *głosik*, jest to jednak formacja typu mutacyjnego, ma charakter ekspresywny, używa się jej w odniesieniu do psocącego dziecka czy wyrostka, jest częściowym odpowiednikiem ogólnopolskiego *psotnik*, który nie jest znany wszystkim gwarom cieszyńskim. W innych gwarach *psik* to nazwa zdrobniła lub ekspresywna o znaczeniu 'kobieciarz' (zob. SGP IV 443, Sy IV 265), może też wystąpić w znaczeniu trzeciorzędnym jako wyraz tkacki czy nazwa samorodnego stołka (SW IV 169¹⁰). Nazwą przedmiotu jest również deminutivum *piesek*, według SC 217 jest to „część maślnicy, małe kółko na nóżkach zapobiegające rozpryskiwaniu się śmietany”; wiele takich dalszych nieekspresywnych znaczeń, opartych na podobieństwie wyglądu lub funkcji, znajdujemy w SW oraz w *Słowniku gwar kaszubskich* B. Sychty.

Nie są znane gwarze cieszyńskiej derywowane nazwy żeńskie (słowniki dawnej polszczyzny i innych dialektów notują *psica*, *psiczka*, *psiaga* 'suka') oraz derywaty nazywające szczenię (w słownikach z innych regionów znaj-

⁹ Piszę o tym dokładniej w artykule pt. *Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w gwarze wsi Istebna*, PF XXXVIII (1993), s. 33–45, tu s. 42–43.

¹⁰ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, *Słownik języka polskiego*, IV Warszawa 1908 (SW).

dujemy: *psię*, *psienie*, *psiczę*, *psiątko*), z formacji typu mutacyjnego nie ma tu kolektiwów (w innych gwarach takie znaczenie mają: *psiarstwo*, *piesactwo*, *psiarnia*, *psiniec*), a *nome loci* występuje tylko w znanym powszechnie wyrażeniu porównawczym (tu z gwarowym wariantem morfologicznym pierwszego członu): *zima jak w psiarni* Ond 8287.

Derywat przymiotnikowy *psi* ma znaczenie relacyjne dzierżawcze (*psi pysk*) lub podobieństwa (*psia wierność*), często jednak używany jest w znaczeniu jakościowym, negatywnie wartościującym jako odpowiednik przymiotników 'niedojrzały, niejadalny, marny'. Zestawienia z przymiotnikiem o takim wtórnym znaczeniu stały się podstawą zuniwerbalizowanych twórow, które mogą funkcjonować równoległe ze strukturą dwuwyrzową, jak *psi grzyb / psiok* SC 244 (z sufiksem *ok < -āk*), na ogół jednak utrwaliły się w gwarze formacje sufiksalne: *psina* 'ostra trawa rosnąca w wyższych partiach gór' SC 243, wyraz znany innym gwarom w takiej samej postaci morfologicznej lub jako *psianka*, *psinek*; *psiorka* 'niedojrzały lub słabo wyrosnięty owo, głównie jabłko' SC 244 i derywat wsteczny *psiora* (m.w.), formacja sufiksalna jest w gwarach powszechnie używana; *psiniec / psinco* 1. 'psie łajno', 2. 'nic, figa z makiem' SC 243. Wariant z *-ec* nawiązuje do nazw odchodów innych zwierząt (*kociniec*, *kurzyniec*, *krowiniec*), a *psinco* ze względu na rodzaj gramatyczny i znaczenie można potraktować jako eufemistyczny odpowiednik potocznego *g...o* 'nic'. Te różnice znaczeniowe się zatarły i dziś oba warianty są używane zamiennie, w dawnych porzekadłach występuje postać z *-inco*: *psińco doł, psińco dostoł* Ond 6035; *tak ta nasza praca w psińco się obraca* Ond 6897.

Przymiotnik *pieski*, gwarze cieszyńskiej nie znany, jest podstawą przysłówka *po piesku* 'na czworakach' SC 217, najczęściej w zwrocie *chodzić po piesku* 'raczkować'. Linde jako formę adverbialną notuje *psiego* 'jak pies' (*psiego skoczyć*), która jest strukturalnym odpowiednikiem przysłówka *gęsiego*, por. *iść gęsiego*.

W zakresie derywatów czasownikowych w gwarze cieszyńskiej, prócz znanego wszystkim odmianom języka *psuć*, nawiązującego do wtórnego znaczenia wyrazu *pies*, występuje również formacja odprzymiotnikowa *psiec* o znaczeniu procesualnym 'stawać się złym' lub czynnościowym 'dokazywać, zachowywać się niewłaściwie', por. *baba mu psi* Ond 183; podaje też SGP IV 443 z Galicji w znaczeniu 'być wystawionym w czasie pracy na znoszenie niewygód, np. słoty' oraz SW IV 413 jako *psiec / psić się* 'psuć się, marnieć, niedołączyć'. Podobne znaczenie ma cieszyńskie *psnić się* 'psuć się, pogarszać się, marnieć' (m.w.), używane najczęściej w odniesieniu do zwierząt domowych lub do jakiejś manualnej czynności, na ogół jednak stosuje się formę dokonaną *popśnić się*, por.: *popśnił mi się prosiok, nie chce*

źrać SC 229; wyraz ten jako gwarowy podaje też SW IV 602, a występuje on na pewno w gwarze podhalańskiej, skoro używa go J. Tischner w swych góralskich gawędach¹¹. Kaszubszczyzna zna natomiast czasownik *pieskować* o psach i wulgarnie o ludziach 'objawiać popęd płciowy'.

W pośrednim związku derywacyjnym z bazą *pies* pozostają gwarowe nomina agentis od *psuć*: *psuj* 'narowisty koń' SC 244; *psuja* / *psujok* 'dziecko psujące zabawki lub jakieś urządzenia' (m.w.). Nie znany polszczyźnie ogólnej jest też derywat prefiksalny *nadpsuć się* 'zacząć się psuć' i zadiektywizowany imiesłów *nadpsuty* (m.w.).

W polszczyźnie ogólnej i w innych gwarach często spotyka się zestawienia z członem nadrzędnym *pies* lub *piesek* jako potoczne nazwy zoologiczne (np. *piesek ziemny* 'chomik', *piesek Pana Jezusa* 'owad, czerw'), w Cieszyńskim takich nazw się nie spotyka. Są natomiast mniej lub bardziej ekspresywnie nacechowane zestawienia z członem przymiotnikowym *psi* o znaczeniu 'zły, nieudany' jako podrzędnikiem, jak: *psi czas* 'słota, niepogoda' (m.w.), w gwarze małopolskiej synonimicznym odpowiednikiem jest *psota*; *psi dni* 'kilkudniowy okres niedyspozycji psychicznej, okres nasilenia się choroby umysłowej lub dni wzmózonego picia u alkoholików' (m.w.); *psi ucho* 'nieudana, krzywo zawiązana kokardka', najczęściej w zwrocie *zawiązać na psi ucho* (m.w.); *psio myrcha*, ekspresywizm, pejoratywne określenia człowieka, najczęściej dziecka¹². Podobny charakter ma zrost *psiokrew* jako wyzwisko (*ty psiokrwio jedna, wy psiokrwie*) lub przekleństwo: *psiokrew, na lewo!* Ond 6038. Eufemistycznym odpowiednikiem tego przekleństwa jest *psiakręć* / *psiokryć*, a znacznie mocniejsze to *psio duszo* Ond 7448 i *psia mać* Ond 1675. Polszczyzna potoczna i gwarowa zna wiele innych tego typu przekleństw z różnymi nadrzędnymi. W zestawieniu *psiowieczno gańba* 'straszna hańba, kompromitacja, wstyd na całą okolicę' (m.w.), używanym w gwarze jabłonkowskiej w funkcji ekspresywizmu podsumowująco-oceniającego, przymiotnik *psi* jest semantycznie i ekspresywnie wzmocniony członem *wieczny*, poza podanym wyrażeniem to złożone adiektiwum nie występuje.

Praca J. Ondrusza zawiera ok. 180 frazeologizmów z komponentem *pies* i jego derywatami. Jedną grupę stanowią porównania doprzymiotnikowe, w których cechą porównywaną jest łatwo zauważalna właściwość psich zachowań, a całe wyrażenie służy obrazowemu zintensyfikowaniu cechy przypię-

¹¹ Zob. *Historia filozofii po góralsku*, Kraków 1997: *Coś takiego sie porobielo na świecie, że rody się popósnily* [...], s. 103; *Ale pote sie cosi popósnielo*, s. 122.

¹² Zob. mój artykuł: *Ekspresywa osobowe w gwarze wsł Istebna*, PF XXXVI (1991), s. 141.

sywanej człowiekowi jako członowi porównywanemu¹³, por. *głodny / wierny jak pies* Ond 2112, 7666; *chudy jak góniarski 'myśliwski' pies* Ond 663 czy powszechne *zły jak pies*. Inne wyrażenia, nieraz kilkuczłonowe, są właściwie ekspresywnymi synonimami przysłówków stopnia *bardzo, niezwykle, strasznie, diabelsko*: *mo sie gorszy niż pies* Ond 4280; *pies by zawył, co to je taki kwaśne* Ond 5584; *sinij jak psi gównu po deszczu* Ond 6364. Cecha może nie być eksplicite wyrażona, tylko wynika z opisu: *tyń by też zjod ze psa droba 'podroby', a jeszcze by sie pytoł, kaj wóntroba* Ond 7359, 8265 (o człowieku zachłannym); podobnie jest charakteryzowany człowiek bardzo zły: *pies by końska chleba od niego nie wzión* Ond 113; *psy nim bydóm zogóny włóczyć* Ond 6040.

Porównania doczasownikowe, wskazując na zachowanie się psa, w sposób metaforyczny i ekspresywny uwydatniają cechy człowieka ujawniające się w różnych okolicznościach czy sytuacjach życiowych, jak: przesadną ostrożność i asekurantwo: *obwóniuje jak pies wyndzok 'pomieszczenie do wędzenia mięsa'* Ond 5207; zbytnią ruchliwość: *góni / obgania jak pies po kościach* Ond 2239, 5191; bezskuteczną walkę z przeciwnościami: *szarpie sie / szkubie sie / targo sie jak pies na łańcuchu* Ond 663, 6703, 6823; stronienie od ludzi: *siedzi jak pies w budzie* Ond 6318. Znajdujemy tu obraz człowieka rozszerzonego: *szczyrzy zymby jak wściekły pies* Ond 6676 czy niezadowolonego: *szczyrzy zymby jak pies na otrymby* Ond 7978 lub intensywnie angażującego się w słowne awantury: *mo pszczeke, żeby go sto psów nie przeszczekało* Ond 4224. Nieraz porównania mają znaczenie antonimiczne w stosunku do wyrażonego przymiotnika czy rzeczownika: *dobry psóm na zeżrani = 'zły'* Ond 1316; *ty tymu rozumisz jako pies chwostu = 'nie znasz się'* Ond 7494; *tela tam po tobie, co po psie w kościele* Ond 6939. Analogiczne struktury znajdujemy w polszczyźnie potocznej i w innych gwarach, por. *lubić jak psi dziada; dbać o kogo / co jak pies o piątą nogę*.

Niewiele jest tu zwrotów o funkcji predykatywnej, jak np.: *zeszoł na psy* Ond 8255 czy *schodzi na psi bóty* Ond 6285, więcej znajdujemy ich w gwarach, które nie znają derywatów czasownikowych *psieć, popśnić się*, jak *paść z kim psy 'cudzołożyć'* (z Kociewia); *wieszać psy na kim*.

W sentencjach bez odniesienia do konkretnej osoby czy sytuacji pies jest traktowany jako część społeczności ludzkiej, wyjątkowo jednak wystąpi jako równorzędny partner człowieka, jak w porzekadle o podziale funkcji w gospodarstwie: *baba i kocur dóma, a gazda i pies do pola* Ond 181. Pies

¹³ O tej funkcji frazeologizmów porównawczych z komponentem *pies* pisze J. K. Nikolajewa w artykule pt. *O frazeologicznych intensyfikatorach (na materiale polskiego języka)*, maszynopis udostępniony mi przez dr. Lecha Krajewskiego.

bywa symbolem człowieka biednego, starego, niepotrzebnego, wyrzucanego poza grupę społeczną: *wszyńdzi psy boskym 'boso' chodzóm* Ond 7809; *nic po psie, nie chce szczekać* Ond 4687; *bydny pies, co swojigo pana gryzie* Ond 297; *nowóm mietle wieszóm, staróm za psym ciepióm* Ond 5175. Niektóre powiedzenia pełnią funkcję dydaktyczną, mają charakter przestróg, pouczeń przy użyciu „psich” wyrazów: *nie chytej psa za chwost / za ocas / za ogón, bo cie ugryzie / užere / užro / ukónsi* Ond 4772–5; *nie było trzeba psu cesty 'drogi' pokazać* Ond 4721; *gdo nie słócho ojca, matki, tyn bydzie słóchol psi / psiej skóry* Ond 1851, 1858; *u muskiego 'rodzaju męskiego' wiara, a u psa para, to je jedno* Ond 7547.

Przysłowia i powiedzenia są syntezą życiowych doświadczeń, dają więc obraz różnych stron życia społecznego i indywidualnego, a posłużenie się metaforą i obrazem bliskiego człowiekowi zwierzęcia przybliży i uogólnia ludzkie problemy, jak fatalizm losu: *psu było Pozór 'wabił się Uwaga', a też mu chwost uciyni* Ond 4560; znaczenie pieniądza: *co mi po tytule, jak psińco w szkatule* Ond 863; ocenianie człowieka według pozorów: *kiery pies moc szczeko, tyn mało gryzie* Ond 863; wpływ otoczenia, solidarność grupy i bezbronność wobec wielości przeciwników: *pies psa dycki pozno* Ond 5590; *pies psu oka nie wybodzie / nie wygryzie* Ond 5592–3; *moc psów — zajynczo śmierć* Ond 3472–3. Popularne jest tu porzekadło (występujące w mniej lub bardziej rozbudowanych wariantach) dotyczące stosunku do pracy: *kozol pón słódze, słóga psowi, a pies ogónowi, pies se legnól, a ogón sie ani nie gnól* Ond 3472–5, a także o złudnych obietnicach: *raduj sie / ciesz sie, pieseczku, zimioćki kwitnóm, bydziesz jod / papoł / źroł* Ond 6094–5. Większość sentencji jest nacechowana ekspresywnie, ale są i zupełnie neutralne, jak: *nie jednemu psu Bosek / Łysek / też i Marysek* Ond 4827–9 czy zestawiające psie i ludzkie kłopoty: *sóm na świecie jyny dwie wielki starości: panna, że sie nie wydo, a pie, że sie kości nie naźro* Ond 6471 lub o ulotności i bezskuteczności słów człowieka mało znaczącego: *pies szczeko, a wiater niesie* Ond 5594; *psi głosy nie idóm pod niebiosy* Ond 6032.

Niektóre porzekadła mają charakter asemantyczny, są werbalną reakcją na czyjeś postępowanie lub wypowiedź, nieistotne jest tu znaczenie słów, lecz ich zestawienie i postać fonetyczna oraz rym¹⁴. Takie rymowanki są wyrazem lekceważenia interlokutora lub bagatelizowania treści informacji, a występujący w nich wyraz *pies* to ignorowanie podkreśla, por.: *cicho, bo*

¹⁴ S. Bąba, uzupełniając klasyfikację S. Skorupki, wyodrębnił nowy typ frazeologicznych: wyrażenie i zwrot rymowany, zob.: *W sprawie klasyfikacji polskich jednostek frazeologicznych (zwrot szeregowy, zwrot rymowany)*, PF XXV (1975), s. 377–385. Przedstawione tu rymowanki można by nazwać frazami rymowanymi.

pies kicho Ond 714. Nieraz występują tu wyrazy odbierane jako wulgaryzmy, takiego nacechowania one w gwarze nie mają, wyrażają tylko ekspresję i brak szacunku dla mówiącego, por.: *sroł pies glinóm pod kotlinóm — piekno bojka, bojać ci jóm?* Ond 6519; *bojynty, bojynty — posroł se pies pynty, wylož na góre, posroł se skóre* Ond 343.

Zebrane w pracy J. Ondrusza frazeologizmy występują w różnego typu wariantach, które szczegółowo omawiają prace z zakresu frazeologii¹⁵, tu funkcjonują one jako warianty: 1) w obrębie samego regionu (warianty wewnętrzne) różniące się głównie stopniem rozbudowania jednostki frazeologicznej, tzn. liczbą członów, a także jakością leksemów (w kilku podanych w tekście przykładach wskazano na te warianty), oraz 2) w opozycji do zbioru pozostałych frazeologizmów polskich, od których różnią się cechami fonetycznymi i morfologicznymi, a także słownictwem, często bowiem zawierają specyficzne dla regionu gwaryzmy (np. przejęte z czeszczyzny wyrazy, jak *cesta* 'droga', *ocas* 'ogon', *galaty*: czes. *kalhoty* 'spodnie'), por. np. *ciesz. pies galaty oblecze, a też sie ożyni* i *kasz. Kėj řes bukse oblečē, tej on są tež ożeni* (Sy IV 261). Oprócz takich wariantów znajdujemy tu twory semantycznie synonimiczne, ale mające odmienną strukturę obrazowania niż znane nam jednostki¹⁶. Należą do nich w niemałym stopniu sentencje i porzekadła przejęte z języka czeskiego czy słowackiego, por. np. odpowiedniki powiedzeń przekalkowanych w gwarze cieszyńskiej z języka czeskiego czy słowackiego: *slc. nebude zo psa slanina*: *ciesz. nie bydzie ze psa słonina, a z guni aksamit* Ond. 4716: *ogpol. z piasku bicza nie ukęcisz*; *slc. pride na psa mráz*: *ciesz. na każdego psa przidzie mróz* Ond. 4560: *ogpol. przyjdzie kryska na Matyska*; *czes. byt' negde platný jako pes v kostele*: *ciesz. po тебе там tela, jako po psie w kościele* On. 5806, 6939: *ogpol. potrzebny, jak piąte kolo u wozu* i wiele innych. W zestawieniu z gwarami innych regionów Polski najwięcej zbieżności frazeologicznych wykazują gwary cieszyńskie z kaszubszczyzną, jak to wykazał w swej pracy J. Treder¹⁷.

¹⁵ Zob. np. artykuły S. Bąby, D. Buttler, A. M. Lewickiego w pracy pt. *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*, praca zbiorowa pod red. A. M. Lewickiego, Lublin 1982, s. 17–37.

¹⁶ Różny stopień ekwiwalencji czesko-polskich frazeologizmów przedstawia D. Rytel na przykładzie zwrotów porównawczych, zob.: *Frazeologiczne warianty i synonimy ustalonych porównań w języku czeskim i polskim*, [w:] *Stalość i zmienność. . .*, op. cit., s. 69–77.

¹⁷ J. Treder *Ze studiów nad frazeologią kaszubską (na tle porównawczym)*, Gdańsk 1986, s. 175–188.

WYKAZ PRAC WYKORZYSTANYCH, ALE NIE CYTOWANYCH

- Dejna K., 1980–1981, *Słownictwo ludowe z terenu byłej województw kieleckiego i łódzkiego*, RKJ ŁTN XXVI (1980), Łódź, s. 173–174; XXVII (1981), s. 217–219.
- Górnowicz H., 1974, *Dialekt malborski*, II 2, Gdańsk, s. 24–25, 92.
- Holub J., Kopečný F., 1952, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Kucała M., 1957, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław.
- Machek V., 1968, *Etymologický slovník jazyka českého*, *Drugé, opravené a doplnené vydání*, Praha.
- Skorupka S., 1967–1968, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, Warszawa.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky*, 1983, *Přirovnání*, Praha.
- Slovník spisovného jazyka českého*, 1989, III Praha.
- Sychta B., 1985, *Słownictwo kociewskie*, III Wrocław.
- Szymczak M., 1967, *Słownik gwary Domaniewska w powiecie łęczyckim*, cz. V, Wrocław.

RÉSUMÉ

L'article propose une image linguistique du chien dans le patois de la région de Cieszyn sur le fond du polonais standard et d'autres patois. L'auteur indique les significations primaire et secondaire du lexème *pies* [*chien*] et de l'adjectif *psi* [*de chien*], les noms et les adjectifs dérivés directement et indirectement de la base *pies* [*chien*], ainsi que les combinaisons comportant l'élément *psi* [*de chien*] et les expressions phraséologiques comportant ces lexèmes. Il attire aussi l'attention sur les rapports entre les expressions phraséologiques de la région de Cieszyn et leurs équivalents tchèques et slovaques.

